

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ НАУК
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ І ПРОБЛЕМИ
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧОЇ
ТА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

В. В. Голіна, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник – керівник наукових тем сектора дослідження проблем запобігання злочинності НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

**КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ**

У тезах наводяться додаткові аргументи щодо необхідності кримінологічного забезпечення процесу криміналізації і декриміналізації.

В тезисах приводятся дополнительные аргументы относительно необходимости криминологического обеспечения процесса криминализации и декриминализации.

The subsequent arguments concerned the necessity of criminological supporting of the process of criminalization and decriminalization have been analyzed.

Nullum crimen et nulla poena sine lege – фундаментальний принцип сучасної кримінально-правової доктрини. Цей принцип закріплений у ст. 11 Кримінального кодексу України (надалі – КК України), яка наголошує, що злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Отже, злочином стає діяння (дія чи бездіяльність) тоді, коли воно відповідним чином криміналізовано, тобто заборонено під загрозою покарання і «зна-

йшло» певне місце в одному з розділів Особливої частини КК України. Законодавець також констатує, що криміналізованому діянню притаманні такі ознаки, як: суспільна небезпечність, винність і належна суб'єктність.

Процес криміналізації і декриміналізації тих чи інших діянь повинен мати, на наш погляд, вихідні теоретичні положення стосовно уявлення про сутність злочину та ознаки, що формують його поняття.

Існує безліч спроб визначити поняття так званого природного злочину. Наведемо лише кілька з них.

Р. Гарофало вважав, що злочином є діяння, що у будь-який час і у будь-якому місці порушує відоме звичне поняття людяності та справедливості або честоті. За Е. Феррі: злочин є діянням, що вчиняється внаслідок особистісних чи антисоціальних спонукань, та уражає умови буття, ображає середній рівень моральності певного народу у даний момент його існування. За Г. Тардом: злочини – це всі діяння, що породжуються повсюди і завжди тими органічними спонуканнями людської природи, які однакові завжди і скрізь; діяння, котрі суперечать основним умовам соціального життя і викликають завжди і повсюди несхвалення та осуд. За визначенням В. Спасовича злочин – ті злочинні діяння, що несумісні зі співжиттям людей і не можуть бути охоронювані іншими, менш насильницькими засобами – народним вихованням, освітою, цивільним стягненням, мораллю, громадською думкою. М. Таганцев визначав злочином діяння, що посягає на такий охоронюваний нормою життєвий інтерес, який у даній країні, у даний час визнається настільки суттєвим, що держава за відсутності інших заходів охорони погрожує тому, хто посягає на нього, покаранням¹.

Узагальнення вищенаведених спроб теоретичного визначення поняття злочину показує, що злочинами є діяння, що порушують: основні умови співжиття; суперечать людяності, справедливості, честоті; посягають на суттєві особистісні, державні й суспільні інтереси; ображають моральні устої народу; викликають громадське несхвалення та осуд. Ці положення ще за часів царської Росії й у подальшому за радянських часів впливали на формування поняття злочину як основи для криміналізації і декриміналізації. Так, у § 5 проекту Кримінального уложення

¹ Русское уголовное право : Часть общая. Том 1 : Лекции Н. С. Таганцева. – Изд. 2-ое, пересмотр. и допол. – Спб. : Гос. тип., 1902. – С. 18 (примечание).

1813 р.¹, Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р.², Кримінальному уложенні 1903 р.³ визначалося поняття злочину, виходячи з матеріальної або формальної його ознаки⁴. Кримінальним кодексом 1922 р. у ст. 6 злочином визнавалася будь-яка суспільно небезпечна дія чи бездіяльність, що загрожує основам радянського устрою і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного устрою період часу⁵. Стаття 7 КК 1927 р. наголошувала, що суспільно небезпечним діянням є будь-яка дія чи бездіяльність, що загрожує радянському устрою або руйнує правовий порядок, який установила влада робітників і селян на перехідний до комуністичного устрою період часу⁶.

Кримінальні кодекси України 1960 і 2001 рр. фактично відмовилися від поняття злочину, замінивши його вказівкою, що злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), які вже криміналізовані і передбачені цими кодексами. А чи дійсно вони всі суспільно небезпечні в істотній мірі і чи реально була необхідність їх криміналізації – невідомо, оскільки самого поняття злочину – моделі для криміналізації – у сучасному кримінальному законодавстві не закріплено. Правда, у спеціальній літературі, присвяченій і питанням криміналізації, і питанням пеналізації (а вони численні), серед показників, що містять інформацію щодо необхідності криміналізації і пеналізації, називають, зокрема: суттєву, навіть високу суспільну небезпечність діяння; географічну поширеність у країні/регіоні певного суспільно небезпечного виду діянь; неефективність інших галузевих правових засобів впливу на зазначені діяння; їх статистичну очевидність; можливість адекватного закріплення відповідних

¹ Проект уголовного уложения Российской империи. Часть первая. Основания уголовного права. – Вь С.-Петербург : Печато при Сенатской типографии, 1813. – С. 2.

² Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – С.-Петербург : Вь типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. – С. 8.

³ Уголовное Уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. – С.-Петербург : Сенатская типография. – С. 8.

⁴ Шаблюстий В. В. Спроба критичного переосмислення суспільної небезпечності злочину, проступку, правопорушення // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 225–230.

⁵ Уголовный кодекс УССР с измен. и допол. по 1 ноября 1924 г. и с алфавит. указат. – Х. : Юрид. изд-во Наркомюста У. С. С. Р., 1924. – С. 73.

⁶ Кримінальний кодекс. В редакції 8 червня 1927 р. – Х. : Юрид. изд-во Наркомюста У. С. С. Р., 1927. – С. 149.

заборон у нормах кримінального права; політичну доцільність; достатність доказової бази для реального втілення принципу невідворотності покарання; солідарність населення з необхідністю криміналізації/декриміналізації, пеналізації чи депеналізації певного діяння або явища та ін.¹

Очевидно, що отримання об'єктивної інформації про сутність і зміст явища, що виникає або вже існує, його суспільну небезпечність є можливим за умови попереднього (перед вирішенням питання про криміналізацію) кримінологічного дослідження стосовно: причин виникнення і поширення в країні/регіоні того чи іншого явища; особистості осіб, які його вчиняють; наявності потерпілих (жертв) та обсягу інших негативних наслідків; рівня латентності; прогнозування розвитку криміногенних ситуацій при здійсненні криміналізації чи декриміналізації або пеналізації і депеналізації; поліпшення чи погіршення соціально-психологічного клімату у суспільстві або у певній групі населення; міжнародної реакції тощо. Саме кримінологічні дослідження тих чи інших, на перший погляд, поодиноких, суспільно небезпечних діянь здатні виявити суспільно загрозливе явище, що виникає або вже існує. Таке явище криміналізувати значно трудніше, оскільки потрібно вводити інші класифікатори злочинів у кримінальному праві (наприклад, за різними злочинними проявами проти життя та здоров'я особи – «насильство в сім'ї»; за кишеньковими крадіжками – професійну злочинність; за окремими випадками насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродній спосіб із малолітніми – педофілію; за умисним знищенням або пошкодженням майна – вандалізм; за терористичними актами – тероризм та ін.). Ці приклади наведені для майбутнього законодавця, якому, можливо, доведеться мати справу зі створенням таких кримінально-правових новел, запобіжний вплив яких здійснюватиметься не лише відносно конкретних дій і осіб, а й щодо самого явища. Ця ідея, поки що повільно, але знаходить втілення в КК України 2001 р., скажімо, у ст. 203² КК («Зайняття ігорним бізнесом»); ст. 257 КК («Бандитизм»); ст. 258⁵ («Фінансування тероризму») та ін.

¹ Наприклад, див.: Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 303 с.; Российская криминологическая энциклопедия / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 2000. – С. 272; Грошиков К. К. Социально значимая информация и ее уголовно-правовая охрана : монография. – М. : Юрлитинформ, 2011. – С. 51; Стрельцов Е. Л. Доктринальное определение необходимых «збудників» процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації // 10 років Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 13–14 жовт. 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 78–82; та ін.